

Journal of Social Research in Uzbekistan

JOURNAL OF SOCIAL RESEARCH IN UZBEKISTAN
 journal homepage:
<https://topjournals.uz/index.php/jsru>

HISTORY OF THE ACTIVITIES OF JUDICIAL AND LEGAL BODIES OF TURKESTAN GENERAL-GOVERNORATE (1865-1917)

Nurilla Tokhtayev

lecturer

School 165, Almazor district, Tashkent city
Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: police, justice, Turkestan, crime, judge, court, legal, empire, repression, statute, religion, bolshevik, RSFSR.

Received: 09.10.24

Accepted: 11.10.24

Published: 13.10.24

Abstract: The judicial history of Turkestan General Governorship covers the period from 1867 to 1917. During this period, the judicial system was formed and developed in the territory of Turkestan under the rule of the Russian Empire. The activity of local courts in Turkestan underwent a number of changes in the period from 1867 to 1917. Under the rule of the Russian Empire, a local court system was established and operated on the basis of new legislation.

TURKISTON GENERAL-GUBERNATORLIGI SUD-HUQUQ ORGANLARI FAOLIYATI TARIXI (1865-1917 YY).

Nurilla To'xtayev

o'qituvchi

Toshkent shahar Olmazor tumani 165-maktab
Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: politsiya, adliya, Turkiston, jinoyat, qozi, biy, huquqiy, imperiya, repressiya, nizom, din, bolshevik, RSFSR.

Annotatsiya: Turkiston general gubernatorligi sud-huquq tarixi 1867 yildan 1917 yilgacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu davrda Rossiya imperiyasining boshqaruvi ostida Turkiston hududida sud tizimi shakllandi va rivojlandi. Turkistonda mahalliy sudlar faoliyati 1867 yildan 1917 yilgacha bo'lgan davrda bir qator o'zgarishlarga duch keldi. Rossiya imperiyasining boshqaruvi ostida, mahalliy sud tizimi tashkil etilib, yangi qonunchilik asosida faoliyat yuritdi.

ИСТОРИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЕБНЫХ И ЮРИДИЧЕСКИХ ОРГАНОВ ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВА (1865-1917)

Нурилла Тохтаев

преподаватель

Школа 165, Алмазарский район, город Ташкент

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: полиция, правосудие, Туркестан, преступление, судья, суд, законность, империя, репрессии, устав, религия, большевик, РСФСР.	Аннотация: Судебная история Туркестанского генерал-губернаторства охватывает период с 1867 по 1917 год. В этот период на территории Туркестана под властью Российской империи формировалась и развивалась судебная система. Деятельность местных судов в Туркестане претерпела ряд изменений в период с 1867 по 1917 год. В период правления Российской империи на основе нового законодательства была создана и действовала местная судебная система.
--	---

Turkiston general-gubernatorligi davrida (1865-1917 yillar) sud-huquq organlari faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga ega edi. Ushbu davrda Rossiya imperiyasi tomonidan Turkistonda o'z tizimini o'rnatish maqsadida sud-huquq tizimi tashkil etildi. Bu davrda sud tizimi Rossiya qonunlariga asoslangan holda tashkil etildi, lekin mahalliy an'analarga ham e'tibor berildi.

Turkiston o'lkasida imperiya manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan tadbirlardan yana biri bu sud tizimi bo'lgan. Sud tizimining tarkibiy tuzilishi.

• **Sudlar:** Turkistonda ikki asosiy sud turi mavjud edi:

- **Umumiy sudlar:** Jinoyat va fuqarolik ishlariga qaror berar edi.
- **Ma'muriy sudlar:** Mahalliy muammolar va ma'muriy ishlarni ko'rardi.

• **Qizil sudlar:** Siyosiy jinoyatlar bo'yicha ishlovchi sudlar, ko'pincha qat'iy qarorlar qabul qilar edi.

Huquqiy Normalar:

• **Rossiya Qonunlari:** Sudlar asosan Rossiya imperiyasining qonunlariga tayanib ish yuritdi. Mahalliy qonunlar va urf-odatlar ba'zan hisobga olingan, lekin bu cheklangan edi.

• **Mahalliy qonunlar:** Musulmon qonunlari ham ba'zi holatlarda qo'llanilgan, ammo bular ko'proq fuqarolik masalalarida ko'rilgan.

Sud Jarayonlari:

• **Sud jarayonlari:** Ochiq tarzda o'tkazilgan bo'lsa-da, ko'plab ishlar maxsus tartibda ko'rilgan.

• **Adliya xodimlari:** Sud xodimlari asosan rus tilini biladigan va Rossiya qonunlarini yaxshi o'zlashtirgan mutaxassislardan iborat edi, bu esa mahalliy aholining ishonchini pasaytirdi.

Ijtimoiy va Siyosiy Ta'sir:

• **Siyosiy repressiya:** Turli xil siyosiy sabablarga ko'ra ko'plab insonlar qamoqqa olinib, sudlarga tortildi. Bu sud jarayonlarining adolatiga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

• **Ijtimoiy norozilik:** Mahalliy aholi sud tizimiga nisbatan ishonchsizlik his qildi va bu ijtimoiy harakatlar va milliy ozodlik kurashlariga olib keldi.

Turkiston general-gubernatorligi davrida sud-huquq organlari Rossiya imperiyasining qonunlari asosida faoliyat yuritdi, lekin bu jarayon mahalliy an'analarga va aholi ehtiyojlariga mos kelmasdi.

Qolaversa xonlik davrida qozilarning chiqargan qaroridan norozi bo'lganlar qozikalonga murojaat qilgan. Qozilar qat'iy belgilangan uchastkaga ega bo'lishmagan; har bir da'vogar o'zi ishongan qoziga murojaat qilgan. Qozi sud majlisi boshlanishidan oldin tomonlarga kelishib olishni taklif etgan. Bu taklifdan bosh tortilsa, qozi ularga qasam ichirib, tomonlarning arzini, guvohlarning ko'rsatmalarini tinglagan, so'ng qaror chiqargan va bu qaror mahalliy hokimiyat tomonidan zudlik bilan ijro etilgan. Odatda, qozilar, asosan, bilimdon, adolatli va xalq orasida hurmat qozongan kishilar bo'lgan. Qozilar o'zlariga murojaat qilgan tomonlarga betaraf va ularga nisbatan beg'araz bo'lishi, ulardan pul, sovg'a, har xil xizmatlarni qabul qilmasligi lozim edi. Podsho hukumati tomonidan dastlab o'lkadagi mavjud sud tizimidagi qozikalon lavozimi tugatilib, barcha qozilarning huquqi tenglashtirildi.

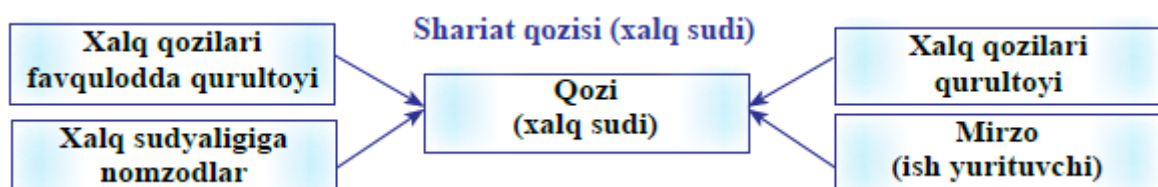
Boshqa mustamlakachi davlatlar singari Rossiya imperiyasi ham o'z mustamlakasiga aylangan Turkiston o'lkasida dastlab tub joy aholining diniy e'tiqodiga mos ravishda amal qilingan shariat qoidalariga asoslangan qozilik va ko'chmanchi tarzda hayot kechiruvchi aholining urf-odatlariga asoslangan biy sudlarini butunlay tugatmasdan, uni saqlab qoldi.

Milliy va diniy tartiblarga asoslangan sudlar faoliyati cheklanib, ular ustidan kuchli nazorat o'rnatildi. Bu o'zgarishlar bosqichma-bosqich, mahalliy aholining noroziligini keskinlashtirmagan holda o'zgartirib borildi. Bundan tashqari shu yo'l bilan podsho hukumati vakillari ko'plab mahalliy aholi o'rtasidagi o'zaro janjal va kelishmovchiliklarga aralashishdan o'zini saqlashga harakat qildi. Sud tizimida amalga oshirilgan siyosatda qozi va biy sudlari oxir-oqibat tugatilishi hamda ungacha faqat kichik ko'rinishdagi sud ishlarini, ya'ni asosan, oilaviy mojarolar, kishilar o'rtasida janjal va kelishmovchiliklarni ko'rib turishi maqsad qilib olingandi. 1867-yilgi "Nizom" loyihasi bo'yicha o'lkada qozilar va biy sudlari, uyezd sudlari, muvaqqat harbiy-sudlov komissiyalari, viloyat boshqaruvining sud bo'limlari va general-gubernatorlik Devonining sudlov bo'limi tashkil qilindi.

Sud ishlarida mahalliy aholining o'troq qismi uchun qozi sudlari, ko'chmanchi aholisi uchun esa biy sudlari, volost boshliqlari, qishloq oqsoqollari, ovul boshliqlari va ularning yordamchilari aholi tomonidan uch yil muddatga saylangan. Rossiya imperiyasi yerlik aholiga o'z ta'sirini kuchaytirish uchun 1866-yil Toshkentda mahkama joriy qiladi. Uning tarkibiga mahalliy aholi

vakillaridan saylangan qozi va 7 nafar a'lam kirgan. Mahkama a'zolari podsho hukumatining o'lkadagi ishonchli va sadoqatli yordamchilari hisoblangan. Qozi sudlarining vakolatlariga da'vo hajmi 100 rubldan oshmaydigan jinoyat va fuqarolik ishlarini ko'rib chiqish kirgan. Yirik da'volar esa qozilar va biylar qurultoyida ko'rib chiqilgan. Bu yig'ilishlar xalq sudyalari qurultoyi deb atalgan.

Bular da'vo hajmi 1000 rubldan oshmaydigan jinoyat va fuqarolik ishlarini hal qiluvchi ikkinchi bosqich sudlari edi. Qozi sudi, xalq sudlari, ya'ni birinchi bosqich sudi tomonidan qonunga xilof qaror qabul qilingan taqdirda shikoyat qiluvchi keyingi bosqichga murojaat qilgan. Uchinchi bosqich sudlari bu turli volostlar va uyezdlar aholisi o'rtasida yuzaga kelgan bahsli ishlarni hal qiluvchi xalq sudylarining favqulodda qurultoylari hisoblangan. Qozilar aholining soniga qarab belgilangan. Toshkent shahrida to'rt dahaning har birida bittadan to'rtta qozi, Samarqand shahrida ikkita qozi, volostlarda bittadan qozi bo'lgan.

Turkiston o'lkasida yashaydigan rossiyalik aholi uchun imperiya qonunlari asosidagi sudlar faoliyat olib borgan. Dastlab tashkil qilingan vaqtinchalik harbiy sud komissiyalari bu aholining jinoiy ishlarini ko'rish bilan birga mahalliy aholi tomonidan sodir etilgan siyosiy jinoyatlar va hokimiyatga qarshi jinoyatlarni ko'rib chiqqan. Viloyat va o'lka sudlari vazifalari general-gubernatorlik devoni va boshqarmalari zimmasiga yuklangandi. General-gubernator o'lkaning bosh prokurori va oliy sudyasi vazifasini ham bajargan.

O'rta Osiyo mustamlakaga aylantirilgandan so'ng boshqa sohalar singari sud tizimi ham bosqichma-bosqich o'zgartirib borilgan. Qozi va biy sudlariga bo'lib o'tadigan saylovlarda mustamlakachi hukumatning aralashuvi, saylov natijalarini tasdiqlashdagi noto'g'ri ishlar ko'plab janjallarni, mahalliy aholi o'rtasida o'zaro nizolar, ma'muriyatga nisbatan ishonchsizlik va norozilik harakatlarini keltirib chiqargan. Sudlarga joriy etilgan saylovlar mustamlakachi hukumat ixtiyorida bo'lib, saylovda kimning g'olib chiqishi saylovchilarga qaraganda ma'muriyat xohishiga bog'liq bo'lib qoldi. Kim mustamlakachi ma'muriyatga yoqsa va unga sodiqligiga ishonch hosil qila olsa, o'sha qozi va biy bo'la olardi. Saylovlarda turli xil nayranglar, poraxo'rliklar avj olgan. Buning natijasida saylangan qozi va biylar o'z faoliyati davomida saylov vaqtidagi xarajatlarini turli yo'llar bilan, ayniqsa, poralar hisobiga qaytarib olishga harakat qilishgan. Bu bilan qozilik va biylik serdaromad mansabga aylandi. Qozilar va biylar lavozim egallashi va uni saqlab qolishi uchun mustamlakachi hukumat vakillarining sodiq xizmatkorlariga aylandi. 1886-yilgi "Nizom" da ham Turkiston o'lkasida qozilar sudi saqlanib qoldi.

Uyezdsudlari bekor qilinib, ularning o'rniga shahar va zemstvo boshliqlari tomonidan tayinlanadigan uchastka mirovoy sudyalari (sudlari) tuzildi. Viloyat boshqaruvining sud bo'limlari viloyat sudlari bilan almashtirildi. Sud tergovchilari, viloyat prokurori va ularning yordamchisi lavozimlari joriy etildi.

1898-yilda Turkiston o'lkasida sud nizomlarini qo'llash qoidalariga muvofiq viloyat sudlari tugatildi, ularning o'rniga okrug sudlari va Toshkent sud palatasi tuzildi. Toshkent sud palatasi faqat imperiyaning oliy sudi – hukumat senatiga bo'ysunardi. Okrug sudlari Turkiston o'lkasining barcha viloyatlarida joriy etildi. Ularning tarkibi sud raisi, uning o'rinbosari va sud a'zolaridan iborat bo'lgan. Jazo chorasini sudyalar va ikki sud a'zosi tayinlardi. Ularning qarori ustidan berilgan apellatsiyani imperiyada oliy sud bo'lgan hukumat senati ko'rib chiqardi. Shunday qilib, Turkiston o'lkasidagi sud tizimi mustamlakachi hukumat vakillari va o'lka ma'muriyati nazorati ostiga o'tdi.

Natijada, sud tizimi mahalliy aholi orasida adolatli va ishonchli hisoblanmadi, bu esa ijtimoiy muammolar va noroziliklarga olib keldi. 1917 yilga kelib, ushbu tizimda sezilarli o'zgarishlar yuz berishi kutilardi, chunki inqilob harakatlar va yangi ijtimoiy tuzilmalar oldinda turgan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. Samarqand - Yer yuzining sayqali // Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan kuramiz. -Toshkent.; Uzbekiston, 2017. -B. 178.
2. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. -T.; O'zbekiston, 2017. -B. 491.
3. Abduraximova N.A., Ergashev F.R. Turkistonda chor mustamlaka tizimi. -T.: Akademiya, 2002.
4. Всеподданнейший доклад Туркестанского генерал-губернатора от инфантерии Духовского. Ислам в Туркестане, 1899, – С.12
5. Исхаков Ф. Центральная Азия и Россия в XVIII – нач. XX вв. – Ташкент. 2009. – 226 с
6. Кауфман К.П. Проект всеподданнейшего отчета генерал-адъютанта К.П. Кауфмана по гражданскому управлению и устройству в областях Туркестанского генерал губернаторства. 1867 - 25. ш. 1881. - С.-Петербург: Б.И., 1885. С. 437-438.
7. Кнауер Н.Х. Немцы древного края (Туркстан, Средняя, Центральная Азия) Printed in Germany, 2016. – С 53.
8. Мухаммедов Ш. Исламский вопрос в Российском Туркестане: или была ли альтернатива политике игнорирования.
9. Скайлер Ю. Туркистон: Россия Туркистони, Қўқон, Бухоро ва Ғулжага саёҳат қайдлари. Тарж. З.А.Саидбобоев. – Тошкент: О'zbekiston НМИУ, 2019. – 124 б.